

Oktay Erkoç, G. (2021). “Millî / erkek”, “gayr-ı millî / kadın”: Türk romanında yabancı okullar ve cinsiyetler üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 421-460.

DOI: 10.21550/sosbilder.777025
Araştırma Makalesi / Research Article

“MİLLÎ / ERKEK”, “GAYR-I MİLLÎ / KADIN”: TÜRK ROMANINDA YABANCI OKULLAR VE CİNSİYETLER ÜZERİNE ETKİLERİ*

Gülçin OKTAY ERKOÇ**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 4 Ağustos / August 2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14 Ekim / October 2020

ÖZET

Birtakım kanun ve yönetmeliklerle denetim altına alınan yabancı okullar, millî kimlik önünde her zaman bir tehdit olarak görülür. Özellikle Balkanlardaki toprak kayıplarıyla yükselişe geçen Türkçülük düşüncesi, farklı kültürler konusunda sert bir politika benimsenmesine neden olur. Cumhuriyet döneminde de yabancı okulların Türk millî kimliği önünde tehdit oluşturabilecek yönleri engellenmeye çalışılır. Millî kimliğin inşa edilmesinde kanonlaştırılan romanlar da bu tehdide kayıtsız kalmaz. Müfide Ferit’in “Pervaneler”, Mehmet İrfan’ın “Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire”, Halide Nusret’in “Gül’ün Babası Kim?” ve Necmettin Halil’in “Kolejli Nereye” adlı romanları yabancı okulları ana mesele hâline getirir. Halide Edib’in “Son Eseri” ile “Mev’ut Hüküm”, Yakup Kadri’nin “Sodom ve Gomora” ve Reşat Nuri’nin “Çalıkuşu” romanlarının odak noktası yabancı okullar olmasa da konu ile ilgili önemli noktalara işaret ederler. Bu anlamda yazarlar, konuya dair birbirlerinden farklı yaklaşımlar sergileseler de yabancı okulların olumsuz etkisine açık cinsiyetin kadın olduğu sonuca ulaşırlar. Ulaşılan bu sonuç ise cinsiyet ile etkilenme ilişkisi arasında -bilinçli veya bilinçsiz- kurulan bağı gösterir.

* Bu makale, “Türk Romanında Kadın ve Toplumsal Cinsiyet: Kimlik, Sınıf, Temsil (Kadın Yazarlar Örneğinde 1877-1938)” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çanakkale / TÜRKİYE, oktaygulcin@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 22 Sayı: 40 / Volume: 22 Issue: 40

Anahtar Kelimeler: yabancı okullar, Türk Romanı, milliyetçilik, cinsiyet, etkilenme

“National / Male”, “Non-National / Female”: Foreign Schools and Their Effects on Genders in Turkish Novel

ABSTRACT

Brought under control by certain rules and regulations, foreign schools have always been seen as a threat to national identity. The rise of Pan-Turkism after the losses in the Balkans particularly, caused a strict policy to be adopted towards different cultures. During the Republican Period as well, the aspects of foreign schools, which could pose a threat to national identity, were attempted to be inhibited. The novels canonized in the process of building a national identity also could not remain indifferent to this threat. The novels, Muğide Ferit's “Pervaneler”, Mehmet İrfan's “Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire”, Halide Nusret's “Gül'ün Babası Kim”, and Necmettin Halil's “Kolejli Nereye” had foreign schools as their main topic. The novels, Halide Edib's “Son Eseri” and “Mev'ut Hüküm”, Yakup Kadri's “Sodom ve Gomore” and Reşat Nuri's “Çalığışu” give us some important clues about the subject, although they do not directly focus on foreign schools. Despite the different approaches they have, the names mentioned in this respect reach the conclusion that it is the female gender which is open to the negative effects of foreign schools. These conclusions show the connection created -intentionally or unintentionally- between gender and being influenced.

Key words: foreign schools, Turkish Novel, nationalism, gender, being influenced

Giriş

Milliyetçi düşüncenin karşısında tehdit olarak görülen en önemli unsur, “öteki” ve “ötekini varlığı”na dair işaretlerdir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda da “millet-i hâkime”nin dışında kalan unsurlar, milliyetçi faaliyetler baş gösterdiğinde bir sorun olarak görülür. Bu durumun en tipik örneği, Osmanlı toplumundaki “azınlıkların” ve “yabancıların” açtıkları okullar karşısında alınan tavırlardır. Bu anlamda Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilip “azınlık statüsünde” sayılan Rum, Ermeni, Yahudi gibi unsurların açtıkları okullar ile Fransız, İngiliz, Amerikan, İtalyan gibi yabancıların Osmanlı

topraklarında açtıkları okullar, yaygın olarak “olumsuz” olabilecek yönleri üzerinden değerlendirilir. Bu aşamada Tanzimat ve Islahat Fermanları’nın sağladıklarıyla azınlıkların toplum içerisindeki konumlarının iyileştirilmesi zorunluluğu önemlidir¹. Bu fermanlar ve daha sonraki yasal süreçler sayesinde Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar ve dışarıdan gelen yabancılar, okul açma konusunda kısmî bir serbestlik ve resmiyet kazanırlar.

Aslında bu okulların Osmanlı topraklarındaki varlığı, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethine kadar geri götürülür. Bu dönemde Katoliklerin ve Ortodoksların dinî faaliyetlerle iç içe geçen eğitim yapıları, söz konusu okulların erken örnekleri sayılır. 1535 yılında yani Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa ile imzalanan dostluk anlaşması da okulların toplum içerisindeki faaliyetlerini kolaylaştırır. Kapitülasyonlar daha doğrusu ticari ve siyasi imtiyaz süreçleri sonrası bu faaliyetler hızlanır ve bunun neticesinde 18 Kasım 1583’te Saint Benoit Manastırı içinde ya da yakınlarında Osmanlı topraklarındaki ilk yabancı okul açılır. Bu okuldan sonra da 1689’da Saint Louis açılır ve

---

¹ 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’nda azınlıkların okul açmaları ile ilgili açık bir karar yoktur. Ancak azınlıkların hâkim unsur olan Türkler ile eşit konuma getirilmeleri ve haklarının güvence altına alınması, onlara da okullaşma konusunda serbestlik sağlar. 1856 yılında ilân edilen Islahat Fermanı’nda ise azınlıkların okul açma haklarına açıkça yer verilir. Fermandaki “*Ve saltanat-ı seniyyem tebaasından bulunanlar mekâtib-i şâhânemin Nizâmat-i mevzualarında gerek since ve gerek imtihanca mukarrer olan şerâiti ifa eyledikleri takdirde cümlesi bilâfark ve temyiz-i Devlet-i Âliyyemin mekâtib-i askeriye ve mülkiyesinde kabul olunması ve bundan başka her bir cemaati maarif ve hiref ve sanayie dair milletçe mektebler yapmağa mezun olup*” ifadesi azınlıkların da dikkate alındığını, onlara da okul açma hakkının verildiğini gösterir. Ancak maddenin devamındaki “*fakat bu makule mekâtib-i umûmiyenin usûl-ı tedrisi ve muallimlerinin intihâbi âzâsı taraf-ı şâhânemdem mansub muhtelit bir meclis-i maarifin nezâret ve teftişi tahdında olması*” sözleri, bu okulların denetimden de uzak olmayacağını açıkça vurgular. Ayrıntılı bilgi için bk. Gümüş, 2008: 215-240.

böylece yabancı okullar sayılarını giderek artırır (Kılıç, 2005: 261-262). 1824’ten 1886’ya kadar İmparatorlukta “sadece” Amerikan Okulları’nın sayısı 400’e ulaşır (Ortaylı, 1982: 88). Bir süre sonra okul sayısı fazla olan azınlıklar bile kendilerine burs, konaklama yeri, iş imkânı sağlayan yabancı okulları tercih etmeye başlarlar. Bunun üzerine ilgili okullar, bünyelerine kattıkları azınlıklar ve genellikle üst sınıf Müslüman Türk ailelerinin çocukları ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam ederler.

Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan toprak kayıpları ile devletin asıl meselesi “yenilme / küçülme / yok olma” korkusu hâline gelir. Bu süreçte yabancı okullar ve bu okulların olumsuz olabilecek etkileri ikinci plana atılır; böylece ortaya denetimsiz bir şekilde sayıları artan okullar çıkar. Dışarıdaki düşmanla -iyi ya da kötü-hesaplaşıldıktan sonra sıra “içerideki düşman” a yani yabancı okullara gelir. Bu nedenle söz konusu okulların uyguladıkları eğitim, gösterdikleri faaliyetler gitgide millileşen devlet ve kamuoyu tarafından sakıncalı olarak kabul edilir. 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde “yabancı okul” değil de “özel okul” ifadesiyle bu kurumlar hakkında düzenlemeler yapılır. Bu nizamnameye göre, özel okullarda çalışacak öğretmenlerin taşınması gereken özelliklerden okulların kurulacağı arazinin ruhsatına kadar her türlü faaliyet denetim altına alınmaya çalışılır (Mutlu, 2005: 25-33). Ancak 1869 yılındaki bu nizamname, uygulama aşamasında başarıya ulaşamaz ve özel okul statüsünde kabul edilen yabancı okullar yeniden denetimsiz bir hâle gelir. Buna bağlı olarak ruhsatsız şekilde faaliyetlerine devam eden okullar türer. 1879, 1881, 1896, 1910 ve 1914 yıllarında yabancı okullara yönelik bazı denetim girişimlerinde bulunulur; ancak başarılı olunamaz (Vahapoğlu, 1992: 87-96). Bu denetimsizlik Balkanlardaki toprak kayıpları sonucu yükselişe geçen Türkçülük düşüncesi ile daha fazla dikkat çekmeye başlar ve genel olarak yabancı okullar konusunda “olumsuz” ve “sert” bir tutum benimsenir. Okulların misyonerlik

faaliyetleri yaptıkları konusundaki görüş yaygınlaşır ve Türk millî kimliği önünde büyük bir tehdit ile karşılaşıldığı düşüncesinde birleşilir. Cumhuriyet döneminde de aynı bakış devam ettirilir ve yabancı okullarla ilgili önemli düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemelerin en dikkat çekenini, 1924 yılındaki Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile -yabancı okullar ile azınlık okulları da dâhil olmak üzere- tüm eğitim kurumlarının Maarif Vekâleti’ne bağlanmasıdır. Bir diğer uygulama ise tüm vatandaşların çocuklarını Türk okullarına göndermesi -gayr-ı Müslimler de dâhil olmak üzere- konusunda 1931 yılında yayımlanan genelgedir². Bu düzenlemeler eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili olmakla birlikte yeni kurulan ulus-devletin “yabancı” ve “öteki” karşısındaki temkinli tutumuna ve merkez olarak kabul edilen millî kimliğin kapsama alanına da işaret eder.

Bir tehdit unsuru olarak görülen bu okullar, millî kimliğin inşa edilmesinde ve benimsenmesinde kanonlaştırılan romanların da kayıtsız kalamadığı bir konudur. Kendileri de bir süre yabancı okullarda okumuş, okumak zorunda kalmış³ veya görev yapmış yazarlar, meseleyi

---

² Türk çocuklarının yabancı okullarda okumasını engellemeye yönelik 1929 yılında çıkarılan “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu”na ek olarak 25 Mart 1931 yılında çıkarılan 1778 sayılı genelge de önemli bir işleve sahiptir. 1931 yılındaki bu genelge ile ilköğretim çağındaki “tüm” çocukların Türk okullarına gitmeleri zorunluluğu yabancı okullar konusunda alınan büyük bir önleme işaret eder. Bu önlemler çerçevesinde, 1933 yılında bazı yabancı okullar kapatılır; 7 Kasım 1935 tarih ve 2584 sayılı kanun ile “Yabancı Okullar Yönergesi”yle de bu okullar üzerindeki denetimler ağırlık kazanır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yücel, 2016: 327.

³ Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde yabancı okulların Türk ve Müslüman aileler tarafından tercih edilmesinde birtakım zorunluluklar vardır. En önemli neden, devlet okullarının kalitesinin gün geçtikçe azalması ve ihtiyaca yetecek sayıda okulun bulunmamasıdır. Bir diğer neden ise yabancı okulların sunduğu yabancı dil imkânlarıdır. Bu okullarda yetişen öğrenciler, en az bir yabancı dili iyi seviyede öğrenerek iş bulma imkânlarını arttırmaktadırlar. Bu nedenle ailelerin ve öğrencilerin yabancı okulları tercih etmesinde hem eğitim kalitesi hem de sunulan imkânlar belirleyici olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Somel, 2010: 254-256.

içeriden gözlemlene imkânı bulmakla bu konuda yapılacak araştırmalarda önemli veriler sunarlar. Bu anlamda Müfide Ferit [Tek], Mehmet İrfan, Halide Nusret Zorlutuna ve Necmettin Halil Onan gibi yazarlar romanlarında yabancı okullarda okuyan karakterlere yer verirler, hatta bu durumu romanlarının temel meselesi hâline getirirler. Halide Edib Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin de romanlarında yabancı okullarda okuyan karakterlere yer verirler, ne var ki diğer yazarlar gibi bu durumu odak noktası hâline getirmezler. Ancak yazarlar romanlarını ister sadece yabancı okulların etkileri üzerine kursunlar, ister bu okullarda okuyan karakterlerin adını anmakla geçiştirsinler uzun yıllardır toplumu meşgul eden önemli bir meseleyi gündeme getirirler. Bu mesele de etkilenmeye açık olan cinsiyetin kadın olarak düşünülmesidir.

Avustralyalı feminist Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”* adlı çalışmasında eski Yunan’dan beri erkeğin akıl, kadının ise akıl dışı ile ilişkilendirildiği gerçeğinden yola çıkarak kadının akıl idealarından dışlanmışlığını inceler. Lloyd bunu yaparken Platon, Aristoteles, Pisagor, Bacon, Descartes, Hume, Spinoza, Hegel gibi önemli felsefecilerden ve onların görüşlerinden yola çıkar. Buna göre erkeklik daima “açıklık”, “kesinlik” ve “başarı”; kadınlık da “muğlaklık”, “belirsizlik” ve “başarısızlık” ile ilişkilendirilir ve bunun sonucunda aklın erkek, duygunun kadın olarak kodlandığı ortaya çıkar (Lloyd, 2015: 24, 67). Lloyd tarihsel süreç içerisinde - özellikle de Bacon’ın görüşlerinden yola çıkarak- “erkek” akıl / rasyonel bilginin, “düzensiz” ve “kısmen bilinebilir” kadını / irrasyonel bilgiyi nasıl kontrol altına aldığını da gösterir (2015: 32-35). Böylece felsefi metinlerin ve kültürel oluşumların bu aşamadaki simgeleştirme ve dönüştürme gücüne değinen Lloyd, kadın-erkek ayrımının Batı felsefesindeki kökenlerini ve kadınlığın bu dışlanmışlık üzerinden

kurulumunu ortaya koyar⁴. Bu anlamda belirsizlik, muğlaklık ve düzensizlikle ilişkilendirilen kadınlık, her zaman etkilenmeye açık bir cins olarak kodlanır. Bu düşünce, gündelik hayatta olduğu gibi edebiyat metinlerinin de temellendiği zemindir. Buna verilebilecek örneklerden biri Osmanlı-Türk aydınlarının modernleşme karşısında takındıkları tavidir. Bilmedikleri, kontrol edemedikleri modernleşme süreci karşısında bu aydınlar, etkilenme ve erkekliklerini / akıllarını / kontrollerini yitirme korkusu yaşarlar. Nurdan Gürbilek, *Köy Ayna Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe* kitabında bu duruma “kadınılaşma endişesi” adını verir. Gürbilek’in bu ifadesi Genevieve Lloyd’un akıl dışının kadın olarak kodlandığını gösteren incelemesiyle örtüşür. Bu anlamda akıl / erkek / Doğu, doğa / kadın / Batı karşısında zayıflamış ve onun etkisine açık hâle gelmiştir. Bu sebeple erilliğini yitiren oğul⁵ kadınılaşmaya, kadın-adam olmaya ve efemineleşmeye başlar (2004: 51-74). Lloyd’un incelediği, Nurdan Gürbilek’in de değindiği bu meselenin bir diğer örneği ise yabancı okullara yer veren romanlarda

---

⁴ Burada kadına atfedilen “kadınsı” özelliklerin de feministler arasında tartışmalı bir mesele olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle feminist ahlak konusunda önemli çalışmalar yapan M. Alison Jaggar; feministlerin de kadını doğa, duygu ve uyum ile özdeşleştirilmelerine karşı çıkar. Bunu geleneksel eril söylemin bir benzeri kabul eden ve Aristotelesçi bir yaklaşım olarak gören Alison, toplumsal ve ahlaki dönüşümün bu şekilde sağlanamayacağını savunur. Hatta Alison, erkeğin kadına atfettiği bu özellikleri kabullenen ve onları yücelten feministleri de feminist değil “feminen” olmakla suçlar. Ayrıntılı bilgi için bk. Jaggar 1991: 83-92.

⁵ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojisi* adlı kitabında Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını ve bunun karşısında Batı etkisine açık hâle gelmesini “babalar ve oğullar” benzetmesiyle açıklar. Parla’ya göre, padişahın giderek otoritesini kaybetmesi “koruyan / denetleyen / düzenleyen baba” rolünün de ortadan kalkmasına neden olur ve bu otoritenin koruyuculuğu altında yaşamaya alışmış aydınlarda, yazarlarda, halkta yani oğullarda ise “yetimlik korkusu” ortaya çıkar. Parla, Batı ile temas edince birey olamamış oğulların da bu korku ile “içki, kumar, kadına kapılarak” hanelerini maddi ve manevî zarara uğrattıkları tespitinde bulunur. Ayrıntılı bilgi için bk. Parla, 2018: 15, 75, 95.

görülebilir. Bu anlamda makale Osmanlı, erken Cumhuriyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yabancı okullar ile ilgili “tipik” örnekler sunan romanlara odaklanacaktır. Ancak dayanak noktası, -sıkça çalışıldığı gibi- yazarların yabancı okullar hakkındaki sadece “olumlu” veya “olumsuz” değerlendirmeleri değildir⁶. Makalenin asıl amacı, yazarların yabancı okullara yükledikleri anlamı ne tür karakterler üzerinden kurguladıkları ve bu karakterlerin “genellikle” hangi cinse karşılık geldiğidir. Bu anlamda yapılması gereken, yabancı okulları ana mesele hâline getiren veya konuya kısaca değinen erkek ve kadın yazarların metinlerine odaklanmak, bu metinlerdeki karakterlerin cinsiyetleri ile yabancı okulların etkisine kapılma / kapılmama ilişkilerini analiz etmektir.

Köksüz, Hasta ve Yenilmiş Karakterler

Müfide Ferit’in 1924 tarihli *Pervaneler* romanı, yabancı okullar konusunda verilebilecek tipik bir örnektir. Roman, yazarının Trablusgarp’ta St. Joseph rahibe okuluna, Paris’te ise Versailles Lisesi’ne gitme sürecinden izler taşır⁷. *Pervaneler*’de Müfide Ferit’in

---

⁶ Bu konuda anılması gereken çalışmalardan biri de Selahattin Çitçi’nin *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)* adlı kitabıdır. Çitçi’nin 2008’de Emel Kefeli danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin kitaplaşmış hâli olan bu eser, yabancı okullar konusunda detaylı bir malzeme sunar. Üç bölümden oluşan kitap, azınlıkların ve yabancıların açtıkları okulların sayılarına dair detaylı istatistikler vermekle beraber bu okulların gündelik hayata olan etkilerine de değinir. Kitabın özellikle ikinci bölümünde değinilen bu konu eğlence, seyahat, giyim-kuşam, evlilik gibi meseleler üzerinden ele alınır. Bu anlamda yabancı okulların kültürel hayatta yarattığı değişimleri -özellikle de olumsuzlukları- görmek için bk. Çitçi, 2011: 91-294. Kitabın üçüncü bölümü ise Türk romanındaki yabancı okullara ayrılmıştır ve bu makalenin de oluşturduğu roman kümesine katkısı olmuştur.

⁷ Bu bilgi, Müfide Ferit’in de Türkiye şubesinin kurucusu olduğu, dünya meslek kadınlarını bir araya toplayan Soroptimist Kulübü’nün 1972 yılında çıkardığı *Türk Soroptimisti: In Memoriam Müfide Ferit Tek Özel Sayısı*’nda görülebilir. Dergiye “Hayat Hikâyem” başlıklı bir yazı yazan Müfide Ferit, aile bireylerini ve gittiği

yabancı okullara karşı olumsuz yaklaşımı; Leman, Nesime ve Bahire karakterleri çerçevesinde anlatılır. Bu üç kız, Heybeliada’da bulunan Bizans Koleji’nde okur. Anlatıcının “*Amerika ve Ermenilik ülkesi*” olarak tanımladığı okul, bahsedilen kızların ve onlar gibi diğer Türk kızlarının felaketi olur. Okulların özellikle Türk, Ermeni, Rum öğrencilere İngilizce öğretmek, Amerikan edebiyatını okutmak gibi amaçlarla misyonerlik faaliyetleri yaptıklarını vurgulayan anlatıcı; Leman, Nesime ve Bahire’yi “*akılsız pervaneler*”, “*kör pervaneler*” olarak isimlendirir ve onları “*sevinçle ateşinin alevine doğru götür[en]*” Bizans Koleji’ni olumsuz gösterir⁸. Romanın sonunda Leman da Nesime de okula “*Türk girer; fakat Türk çıkmaz*” (Tek, 2002: 97). Leman, bahriye zabiti Jack Peterson ile Amerika’ya kaçır; Nesime ise Mr. Cox’un ve dolayısıyla “*Hristiyanlar Cemiyeti*”nin himâyesine girerek Amerika’da Protestanlığı yaymak için yola çıkar (Tek, 2002: 80, 137). Ancak bu hevesler, “*ateşe koşan pervaneler*” için mutluluk getirmez. Leman, Amerika’dan ailesine yazdığı mektupta Amerikalı zabitin ailesinin çok fakir olduğunu yazar. Bir anlamda Leman ailesinden kurtuluş bekler; ancak aile bir daha kızlarından mektup alamaz. Nesime ise ailesinden kaçarak Amerika’ya gitmek için bindiği

---

okulları kısaca anlatır (Müfide Ferit 1972: 11-12). Aynı dergide yazarın kızı sanat tarihçisi Emel Esin de “Annem Muharrir Müfide Ferit Tek” adlı yazısında annesinin hayat hikâyesine, dolayısıyla gittiği okullara değinir. Ayrıntılı bilgi için bk. Esin 1972: 14-19.

⁸ Yüksel Topaloğlu, *Pervaneler* romanının yapısını ve anlamını incelerken yazarın bilinçli ya da bilinçsiz “şem”, “pervane” ve “araf” metaforlarıyla kurduğu bağlantılara dikkat çeker. Bir sevgili / mâşuk olarak Bizans Koleji “şem”, onun etrafında dönen pervaneler ise âşıklardır. “Şem”in etrafında dönen pervaneleri de üçe ayıran Topaloğlu; Nesime, Bahire ve Leman’ı “*avlanmış pervaneler*”, Claire ve Andree’yi “*bahtsız pervaneler*” ve Bizans Koleji’nin öğretmenlerini -Cemile de dâhil olmak üzere- “*gönüllü pervaneler*” olarak isimlendirir. Topaloğlu’na göre “araf”ta kalanlar ise Andree ile evli Sami, Claire ile evli Doktor Burhan Ahmet ve çocuklarıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Topaloğlu, 2011: 1211-1228.

vapurda pişmanlık hisleriyle boğuşur. Başarılı bir jimnastikçi olan Bahire de sadece millî kimliğinden uzaklaşmaz, “*her şeyde olduğu gibi dansda da delikanlı rolünü*” üstlenerek “tam bir erkek” kimliği almaya başlar (Tek, 2002: 37). Anlatıcı, bu kızların Türk olan her şeye karşı küçümseyici yaklaşımlarını da Bezm-i Âlem okulundan çıkan öğrenciler hakkındaki yorumlarıyla destekler. Leman ve Nesime’ye göre, “*üstlerinde kara önlükler, başlarında kara örtü, kollarında ağır çantalar*” ile yürüyen öğrenciler ve onların arkasından “[k]oyu tayyörler içinde soluk benizleri görülen, ciddi tavırlı hoca hanımlar” kendi okullarıyla ve çevreleriyle kıyaslanamayacak kadar “*bücür şeyler*”, “*hapis gibi mekteplerde büyüyen zavallular*”dır (Tek, 2002: 61). Böylece Leman, Nesime veya onlar gibi “akılsız, kör pervaneler” ne Amerikalı olabilmiş ne de Türk kalabilmiş bireyler olarak kimlik bunalımları içerisinde kıvranırlar.

Romanın en dikkat çeken yönü ve konumuz bağlamında ele alınması gereken noktası, yabancı okullarda okuyan ve olumsuz etkilenen kişilerin kadınlar olmasıdır. Bu konuda karşımıza çıkan kıyaslayıcı karakterler ise Leman’ın ağabeyi Doktor Burhan Ahmet, Nesime’nin ağabeyi Sami ve Burhan Ahmet’in asistanı Cemil’dir. Doktor Burhan Ahmet eğitimini tamamlayıp Avrupa’ya gitmesine ve orada Claire adlı bir kadınla evlenmesine rağmen, millî kimliğini kaybetmez. Tam tersine Burhan Ahmet, memleketin uğradığı felaketlerden sonra özellikle de “*Balkan harbinden sonra en mutaassıp bir milliyetçi kesil[ir]*” (Tek, 2002: 31). Bu bilinçlenme sürecinden sonra Burhan Ahmet, karısı Claire ile anlaşamamaya ve çocuklarının geleceği hakkında endişelenmeye başlar. Benzer bir durum, Andree ile Sami evliliğinde de görülür. Bu çiftin çocukları olmasa da Leh Andree, kimlik bunalımları yaşar. Sami’nin ise yaşadığı herhangi bir bunalıma yer verilmez. Cemil ise “*ecnebi tesiri*”ne kapılmış Leman’a âşık olsa da hocası Doktor Burhan Ahmet’in uyarıları sebebiyle bu aşktan

vazgeçer⁹. Bu anlamda romanda evlilik yoluyla veya yabancı okullar yüzünden “*sanatsız, vatansız, reddolunmuş bir zavallı*”, “*memleketsiz bir paçavra*” olanlar hep kadınlardır (Tek, 2002: 116)¹⁰. Burada gayr-ı millî olanın kadın, millî olanın ise erkek olması “ayrıca” manidardır¹¹.

⁹ Doktor Burhan Ahmet’in bu öğüdünü benimseyen ve Cemil’e benzeyen karakterlerden biri de Halide Edib’in 1909 yılında *Resimli Roman Mecmuası*’nda yayımlanan *Raik’in Annesi* romanında bulunur. Erkek anlatıcı Siret, sevmediği bir kadınla evlendirilmek tehlikesinden kaçır ve bir süre kafasını dinlemek üzere Heybeliada’da bir otele yerleşir. Siret, adada, Türk olduğu hâlde Fransızca konuşan ve çocuklarını da “*hangi milletten oldukları çıkar[ılamayacak]*” kadar Türklükten uzak yetiştiren bir anneye ve dadıya rast gelir. Bu tesadüf, Siret’in “nasıl” bir kadınla evlenmek istediğine dair düşünmesine sebep olur. Siret, sevimli ve samimî gördüğü “anne” kelimesinin yerine çocuklarına “mama” dedirten, “bonjur, bonsuvar” sözlerini kullanmayı meziyet sayan anneleri “[i]şte kendimi daima sakınmak istediğim, bir Türk kadını!” cümlesiyle eleştirir. Siret, sadece günlük konuşmalarda Türkçeden uzaklaşma noktasında eleştirilerde bulunmaz, aynı zamanda kılık-kıyafet konusunda “*millî geleneği kaybetmeye başla[yan]*” kadınlardan bahseder; bunun sebebini de “[h]azır elbise dükkânları[nın]” açılmasına, “*gramofonlar[ın] çık[ılmasına]*” bağlar. Siret’in evlenmeyi istediği kadın, bunlardan büsbütün farklıdır. Bunun için çözüm olabilecek tek formül ise, Müfide Ferit’in *Pervaneler* romanında da vurguladığı gibi kadının yabancı etkilere kapılmamasıdır. Siret ise bir erkek olarak “elbette” bu etkilere kapılmamış biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Adıvar 1967: 138-139.

¹⁰ Reşat Nuri Güntekin’in *Eski Hastalık* romanındaki Züleyha karakteri de arada kalmış biridir. Bu anlamda Züleyha, *Pervaneler* romanının kadınları ile benzer özellikler gösterir. Züleyha da yabancı okulda okumuş ve bu çevrenin etkisinde kalmış bir kızdır. Eğlenciyi, yüzmeyi, gezmeyi çok seven Züleyha, Mis Lorey’in ve Amerikan Okulu’nun kendisine vaat ettiği gibi Amerika’ya gitme hayalleri kurar. Ancak bu hayal, Züleyha’nın babası Ali Osman yüzünden gerçekleşmez. Subay olan Ali Osman, Millî Mücadele’ye katılır ve önemli faaliyetlerde bulunur. Zafer kazanıldıktan sonra Ali Osman, kızını okuldan alır ve kimliğini bulması için onu Anadolu’ya (Silifke’ye) götürür. Ancak Züleyha yeni çevresini yadırgar, etrafındakileri küçümser ve babasının emir eri Yusuf ile yaptığı aşksız evliliğini de sürdüremez ve İstanbul’a geri döner. Sonunda Züleyha kendisini ne tam olarak İstanbul çevresine ne de Anadolu’ya ait hisseder. Romandaki Yusuf karakteri ise iki yıl Fransa’da eğitim görmesine rağmen hiçbir şekilde millî kimliğini sorgulamaz;

Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* (1928) romanında da gayr-ı millî olanlar yine kadınlardır. Bu karakterlerden biri olan Leyla, Duyûn-ı Umumiye memurlarından Sami Bey'in ve “*hâlâ gençlik taslayan ve kızlarıyla rekabet eden kart işvecilerden*” bir annenin kızıdır (Karaosmanoğlu, 2000: 16). Diğeri de Sami Bey'in eski dostlarından Hayri Bey'in ve Makbule Hanım'ın kızı Nermin'dir. Alafranga yaşama meraklı olan bu ailelerin kızları Leyla ile Nermin, İstanbul'un işgal altında olmasına aldırmaz etmeden “monden” yaşamın büyüüne kapılırlar. Üstelik Nermin, Amerikan Koleji'nde okuyan bir kızıdır. Bu anlamda Nermin hem aile içerisinde hem de kolejde aldığı terbiye ile gerçek kimliğinden uzaklaşır ve yabancı etkilere açık hâle gelir. Anlatıcıya göre bu etki öylesine büyür ki bir süre sonra Nermin, Miss. Fanny Moore adlı kadınla eşcinsel bir ilişki yaşamaya başlar. Romanda bu nokta ayrıca önemlidir. Anlatıcı, İstanbul'u işgal eden askerlerden ve onlarla birlikte gelen yabancı kadınlardan bahsederken özellikle eşcinsellik konusunu sıklıkla gündeme getirir. Yabancı kadınlar ve erkekler -romanın *Sodom ve Gomore* olan isminde de vurgulandığı gibi- türlü “sapkınlıklar” içerisinde olan kişiler olarak yansıtılır. Captain Gerald Jackson Read “*bir an flörtsüz kal[maz]*” (Karaosmanoğlu, 2000:

Birinci Dünya Savaşı başladığında Çanakkale'de kahramanca çarpışır. Ayrıntılı bilgi için bk. Güntekin, t.y.

¹¹ Ayşe Demir bu konuyu Ömer Seyfettin'in *Primo Türk Çocuğu*, *Nakarat* ve Yakup Kadri'nin *Katmerli Bir Hıyanet*, *Gizli Postalar I* hikâyelerine; Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanına dayanarak ele alır. Demir, İrvın Cemil Shick'in *Batunun Cinsel Kıyısı* adlı kitabındaki tespitlerinden yola çıkarak belirlediği metinlerde “öteki” olarak konumlandırılana odaklanır. Verdiği örnekler üzerinden “öteki” olanın dışı ve genellikle yabancı / gayr-ı millî olduğunu söyleyen Demir, aynı zamanda “öteki”nin tehlikeli görülen yönlerini de açığa çıkarır. Buna göre; metinlerde dışı / öteki ve tehlikeli olan kadınsa, erkek / biz ve millî olan erkektir. Ancak Demir, “biz”in kadın olduğu nadir örneklerle değinmeyi de ihmal etmez ve durumun yine “erkekleşmiş” bir kadın kimliği üzerinden kurulduğunu belirtir. Yani millî olan / biz olan kadın ise, muhakkak ki erkekleşmiş bir kadındır. Ayrıntılı bilgi için bk. Demir, 2011: 257-267.

12); Captain George Marlow “*Beyoğlu’nun yalnız en meşhur kumarbazlarından değil, aynı zamanda en tanınmış cinsî sapıklarından biri[dir]*” (Karaosmanoğlu, 2000: 149); Majör Will “*bir pişkin hovarda[dır]*” (Karaosmanoğlu, 2000: 19); Miss Fanny Moore “*Sodom’cu sevişme*” tutkunu bir kadındır (Karaosmanoğlu, 2000: 117); Madam Jimson ise “*şuh bir kadındır*” ve birden çok aşığıyla takılmayı seven biridir (Karaosmanoğlu, 2000: 179). Bu ifadelerle roman boyunca anlatıcı, yabancıları “ahlaksız” olmalarıyla öne çıkarır ve bu kişilerin etkisine kapılıp yozlaşan yerli kişileri -özellikle de kadınları- “*namuslarını yok pahasına yabancılara satan birtakım beyinsiz mahlûklar*” olarak tanımlar (Karaosmanoğlu, 2000: 271). Bu anlamda İstanbul’un zengin muhitlerinde yaşayan aileler, şehrin işgal edilmesine karşı herhangi bir öfke duymamanın yanında, işgali sosyetik meraklarına bir aracı olarak görürler. Bu sayede Nişantaşı ve Şişli çevresinde yaşayanlar, evlerini İtilaf Kuvvetleri’nin askerlerine açarlar; danslı, müzikli eğlenceler ve yemekler düzenlerler. Bu durum, İstanbul’un zengin kesimlerinde âdeta bir gelenek hâlini alır. Anadolu’da ise -İstanbul sosyetesinin umurunda olmasa da- Millî Mücadele başlar.

Romandaki Necdet karakteri ise -*Pervaneler* romanında olduğu gibi- Leyla ve Nermin karşısında kıyaslayıcı bir unsur olarak öne çıkarılır. Necdet, uzun yıllar Fransa’da eğitim görmesine ve Leyla’nın hem akrabası (dayısının oğlu) hem de nişanlısı olarak varlıklı bir aileden gelmesine rağmen millî kimliğinden kopmayan bir gençtir. Anlatıcı, Necdet’in Leyla ve Nermin’den farkını ortaya çıkarmak için onu şöyle tanıtır:

“*Leylâ’nın dayısının oğlu Necdet mutaassıp bir İngiliz düşmanı idi. Bir İngiliz’e uzaktan selâm vermek, bir İngiliz’le ahablık etmek, bir İngiliz’in bulunduğu topluluğa girmek, hatta tramvay ve vapur gibi umumî yerlerde bir İngiliz’in yanına oturmak bile bu genç adam için dayanılmaz bir azap olurdu. Leylâ’ya göre dayısının oğlunun bu hali bir çeşit övünmeden başka bir şey değildi. Gerçi tahsilinin bir kısmını*”

Fransa’da, bir kısmını Almanya’da yapmış olması, edebiyatta en çok Heine’in tesiri altında bulunması Necdet’e fikrî ve estetik bir İngiliz düşmanlığı aşılamış olabilirdi. Fakat ilkin böyle yapmacıkla başlamış olması pek ihtimal içinde olan bu duygunun Mütareke’den sonra, özellikle bir Türk aydınının kalbinde, derhal millî bir kin hâline çevrilivermesi için ortada sebepler yok değildi.” (Karaosmanoğlu, 2000: 24)

Romanın bir diğer erkek kahramanı Cemil Kâmi de Necdet gibi biridir; hatta ondan daha da aktif bir karakterdir. Bu iki erkek karakterin Galatasaray Lisesi’nde okuduğu bilgisi dikkat çeker. Necdet’in mesleği tam olarak söylenmese de Cemil Kâmi doktordur ve Anadolu’daki Millî Mücadeleye katılır. Necdet ise romanın sonuna kadar İngilizlerden nefret etmekle beraber -Leyla’nın cazibesine kapıldığı için- Anadolu’daki harekete katılamaz. Ancak Necdet İstanbul’daki yozlaşmaya yakından tanık olur. Hatta Leylâ’nın, Nermin’in ve onlar gibi diğer kişilerin felaketlerini gözlemler. Neticede Necdet, Millî Mücadele başarıya ulaştıktan sonra bu insanlara ve onların çevrelerine karşı kesin bir kopuş yaşar. Bundan sonra Necdet, çok sevdiği Leylâ’ya karşı hiçbir şey hissetmez ve tek gayesi vatanı olur. Galatasaray Lisesi’nde okuyan Necdet’te romanın başından beri olduğu vurgulanan bu vatan sevgisi, İzmir’in Yunanlılardan geri alınması ile doruk noktasına ulaşır ve o “aşırı ve mutaassıp bir milliyetçi ol[ur]” (Karaosmanoğlu, 2000: 285). Cemil Kâmi ise zaten başından beri bu mücadelenin içindedir; yerli okullarda okuyan, etkilenmeye de kapalı bir cins olarak kimlik bunalımlarına düşmez. Necdet de Galatasaray Lisesi’nde okumanın ve erkek olmanın avantajıyla olumsuz etkilenmez. Oysaki Leylâ ile Nermin, yabancı okullarda okuyan ve de kadın olan cinsler olarak etkilenen, daha da ötesinde kötü etkilenen kişilerdir. Bu anlamda romanın sonunda Leyla, işgalci askerlerin gitmesine ve eğlencenin bitmesine üzülürken Nermin de sevgilisi Miss Fanny Moore ile Amerika’ya kaçır. Romanın öncelikle vurgulamaya çalıştığı, yabancı erkek ve kadınların yozlaşmış yaşamları ve bu yaşamların yerli

yozlaşmış karakterler üzerindeki etkileri iken ikinci planda yozlaşmanın hangi sosyal sınıfa ve cinsiyete ait olduğudur. Buna göre, Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* romanında da yabancı okulların olumsuz gösterildiği, kötü etkilenen cinsin de kadınlar olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yakup Kadri gibi yabancı okulları ahlaksızlık çerçevesinde ele alan yazarlardan biri de Mehmet İrfan'dır. *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire* (1912) romanında yabancı okulda okuyan kişi, on altı yaşında Nadire isimli bir kızdır. Nadire, küçük yaşta olmasına rağmen dört yıldır ailesinden gizli bir şekilde pek çok erkek ile cinsel birliktelik yaşamaktadır. Bir süre sonra da Nadire'nin ebeveynleri durumu fark eder ve yapılan muayenelerde kızlarının hamile olduğu ortaya çıkar. Üstelik bu muayene sonucunda Nadire'nin belsoğukluğu, frengi gibi hastalıklar taşıdığı da anlaşılır. Romanın bu kısımlarında Nadire'nin ahlaki çöküntüsü detaylı bir şekilde anlatılır; ancak kızın nasıl bir sona ulaştığı romanın yarım kalması sebebiyle tespit edilemez. Buna rağmen romanın muhtemel sonu hakkında tahminde bulunulduğunda, neticenin Nadire için olumlu olmadığı söylenebilir. Burada dikkat çeken en önemli nokta, yabancıardan ve onların okullarından etkilenenin -daha doğrusu kötü etkilenenin- kadın olmasıdır. Nadire'nin ağabeyi Bedri ise bu okullar hakkındaki tehlikeyi fark eden ve kardeşine önceden uyarıda bulunan kişidir. Romanın Nadire'den sonra suçlu bulunan bir diğer ismi de anne Âlüfte Hanım'dır. İsmi'nin iffetsiz anlamına gelmesinden de anlaşılacağı üzere, Nadire'nin annesi de anlatıcı tarafından “*laubalı*”, “*ilgisiz*” ve “*ilm-i ahlâktan bîhaber*” olmakla suçlanır. Nadire'nin hamileliğini sonlandırmak için gittikleri doktor da Âlüfte Hanım'ı kızını Avrupa mekteplerine gönderdiği için suçlar. Doktora göre, Avrupa mektepleri “*bizim*” dediği kız çocuklarına kötü ahlaktan başka bir şey veremez ve milletimize kesinlikle uygun değildir (Mehmet İrfan, 1912: 28). Anlatıcı da Nadire'yi ve Nadire gibi “*sefilleri*” çevresine “*fesad-ı ahlâk mikrobu nakl ede[n]*” kişiler olarak tanıtır (Mehmet İrfan, 1912:

33). Bu durumda ailenin tavrı, yaşananları etraftan gizlemekten ve Nadire’yi namuslu bir adamla evlendirmekten yanadır. Bu aşamada Nadire’nin durumu ve tavırları ise ayrıca değinilmesi gereken konulardandır. Nadire, bu noktada yaşadıklarından pişman olup durumunu düzeltmeye çalışan biri değildir. Nadire ailesinin uyarılarına rağmen “ahlak”, “sevmek” ve “sevilmek” gibi konulara kayıtsız kalır; tek düşündüğü “pederi yaşında bir adam gibi görünen” delikanlı ile yapacağı evlilikten kurtulmaktır. Anlatıcının da vurguladığı gibi Nadire, yaşadıklarını sorgulamaz ve değişim emareleri göstermez. Oysaki Nadire’nin bir dönem görüştüğü Fikri, Nadire ile serbestçe görüşmesinden dolayı pişmanlık duyar. Üstelik Fikri, -kendisi de ilişkinin bir tarafı olmasına rağmen- Nadire’nin “namus”undan da şüpheye düşer ve Nadire ile evlilik fikrinden vazgeçer. Millî / erkek-gayr-ı millî / kadın denklemi, Mehmet İrfan’ın yarım kalmış bu romanında da net bir şekilde görülür.

Etkilenen, Çile Çeken ve Arınan Karakterler

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Gül’ün Babası Kim?* (1933) ile Necmettin Halil Onan’ın *Kolejli Nereye* (1932) romanları da yabancı okulları metnin ana meselesi hâline getirir. Bu romanlar, bir önceki bölümde incelenen romanlarla büyük oranda benzerlik göstermekle beraber bir noktada onlardan ayrılırlar. Bu, karakterlerin akıbeti ile ilgilidir. Müfide Ferit’in *Pervaneler*, Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomora*, Mehmet İrfan’ın *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire* romanlarında yabancı okullarda okuyan karakterler dönüşü olmayan felaketlere uğrarken Halide Nusret ile Necmettin Halil’in karakterleri belli bir çile ve “uyanma” döneminden sonra arınırlar.

Halide Nusret’in *Gül’ün Babası Kim?* romanında yabancı okulda okuyan karakter Meclâ adlı bir kızdır. Meclâ, ailesi tarafından yabancı okula gönderilir ve karşılaştığı çevreye kısa süre içerisinde kapılır. Meclâ’nın ablası Nezihe ise yabancı okula gönderilmemiş ve

Meclâ'nın ifadesiyle “geleneksel” kalmış biridir. Anlatıcı bu iki kardeş arasındaki farkı, “[k]alpleri ve kafaları gökteki yıldızlar kadar birbirinden ayrı olan bu iki kardeş” sözleriyle tanımlar ve bu farklılıktaki etkene yani yabancı okullara dikkat çeker (Zorlutuna, 2002: 6). Bu sebeple Meclâ kendisini, ablasından ve ablası gibi “geçen asırdan arta kal[an]” tiplerden farklı bulur (Zorlutuna, 2002: 17). Meclâ, ablası Nezihe'nin sevdiği adamla evlendirilmemesinden yola çıkarak evliliği “pek saçma bir müessesese” olarak değerlendirir ve çocuk sahibi olmaya karşı olumsuz düşüncelerini “dünyaya bir insan getirmek budalalığı”, “cürüm, cinayet” kelimeleriyle dile getirir (Zorlutuna, 2002: 27, 11). Nezihe ise, kardeşi Meclâ'nın bu düşüncelerini küçük yaşta yabancı okula verilmesine bağlar.

Meclâ'nın yabancı okullarda okumasının kötü sonuçları ise çok geçmeden kendini göstermeye başlar. Talat ile ilişkisinden hamile kalan Meclâ, adı Havva olarak değiştirilerek Edirne'ye gönderilir. Burada Meclâ'nın adının Havva olarak değiştirilmesi önemlidir. Yazar, Meclâ'yı Talat ile evlenmeden önce cinsel ilişki yaşayıp hamile kalmasından dolayı, “günahkâr Havva” imgesiyle özdeşleştirerek bu adı verir. Millîlikten uzaklaşan Meclâ'nın sonu, Talat tarafından terk edilmekle sonuçlanır ve bir de evlilik dışı hamile kalınca durum içinden çıkılmaz bir hâl alır. Ancak taşrada geçirdiği süre, Meclâ'nın yabancı okulların kimliğinde yarattığı olumsuz etkileri silmesini sağlar. Arınma ve millî kimliğini geri kazanma sürecinin İstanbul'un dışında olması hemen etkisini gösterecek ve etkilenen karakterin yabancı okullara karşı tavrını değiştirecektir. Ablasının düşünceleri ile aynı noktaya ulaşan Meclâ, uğradığı felaketi şöyle anlatır:

“Dünyada, sevdiğim, bağlandığım, inandığım hemen hemen hiçbir şey yoktu. Beni yedi yaşında, süt damlası gibi bir çocukken, kaldırıp atıkları mektepti, bütün sevdiğim. İnandığım şeylerden yavaş yavaş boşaltmışlar; fakat yıktıkları kıymetlerin yerine aynı kuvvette başkalarını ikame edememişlerdi. Ruhum ve kafam bir ihtilâl, bir herç ve merç içinde harap olmuş gitmişti.” (Zorlutuna, 2002: 93)

Romanın sonunda Meclâ, bu pişmanlığından dolayı ödüllendirilir ve İbrahim Mümtaz adlı bir yazar ile evlenir; Ankara’ya taşınır ve babasız bir çocuk büyütmeğe de kurtulur. Meclâ’nın yozlaşmanın sembolü olarak görülen İstanbul’dan uzaklaştırılması, çile çekme ve arınma mekânı olarak yansıtılan taşraya gönderilmesi ve bunun sonucunda Ankara’da yaşamaya başlaması da önemli bir ayrıntıdır. Meclâ bu “uyanış”ın sonunda başka bir şehre değil de Ankara’ya yerleşir, çünkü Ankara yeni millî devletin kalbidir. Böylece Meclâ geçmişinden, yozlaşmış ve toparlanmaya çalışan bir şehirden uzak kalacak ve devletin merkezinin “yeni” ve “millî” oluşu gibi kendine benzer bir hayat kuracaktır. Aynı zamanda ailesi tarafından affedilen Meclâ, başlangıçta karşı çıktığı “millî” unsurların kıymetini anlar; ablasına çocuğunu “ecnebi okullar”a göndermeyeceği yönünde söz verir, hatta bu sözüne yabancı dadı ve mürebbiyeleri de dâhil eder. Meclâ’da görülen bu değişim fiziksel özelliklerine de yansır. Anlatıcının daha ilk sayfalarda [ç]ehresinin masum mânâsına bir küstahlık ilâve ed[en]”, “müstehzi, istifhamkâr [...] burun”lu (Zorlutuna, 2002: 5) diye bahsettiği Meclâ, millî kimliğinin kıymetini anladıktan ve çilesini doldurduktan sonra “fidan boylu, bahar gözlü, karanfil gülüşlü genç kadın”a dönüşür (Zorlutuna, 2002: 171).

Meclâ’nın yaşadığı pişmanlığı Necmettin Halil Onan’ın *Kolejli Nereye* romanında da görürüz¹². Ancak bu romanın *Gül’ün Babası*

---

¹² *Kolejli Nereye*, Necmettin Halil Onan’ın 7 Kasım 1932-8 Ocak 1932 tarihleri arasında *İşleyen Yara* adıyla *Vakit* gazetesinde tefrika edilen romanıdır. Onan’ın roman türündeki bu tek eseri, ilk defa 1977 yılında Boğaziçi Yayınları tarafından basılır ve bu tarihten sonra *Kolejli Nereye* adıyla bilinir (Hayber 1988: 92). Romanın yazarının ölümünden yaklaşık on yıl sonra (1977) *Kolejli Nereye* adıyla yayımlanması da hayli ilginçtir. Başkarakter Turan; her geçen gün ruhuna, kimliğine ve hayatına işleyen yabancı okulları bir yara, çiban olarak tanımlar. Bu anlamda romanın *İşleyen Yara* başlığı Turan’ın durumunu ve elbette romanın aktarmak istediklerini daha vurucu bir şekilde anlatır. Oysaki Boğaziçi Yayınları, romanın başlığını *Kolejli Nereye* olarak değiştirerek yazarın değinmek istediği noktayı tam olarak

Kim?’den farkı, yabancı okulların cazibesine kapılan kişinin bu defa Turan adlı bir “erkek” çocuk olmasıdır. Turan, Türkçü Cevat’ın ve Amerikan Koleji’nde okumuş Nihal’in oğludur. Türk Ocaklarına devam eden ve orada yaptığı etkili konuşmalarla dikkat çeken Cevat, idealist genç bir öğretmendir. Kolejde okuyan Nihal de “dönemin modası” olduğu için Türk Ocağı’na bir iki kez gider ve orada karşılaştığı Cevat’a âşık olur. Hatta kolejdeki hocaların Nihal’in Türk Ocağı’na gitmesini istememelerine rağmen Nihal, Cevat’ı görebilmek için bu dayatmaya direnir. Çok geçmeden Cevat da Nihal ile ilgilenmeye başlar. Nihal kolejden mezun olunca çift evlenir ve bir yıl sonra da oğulları olur. Cevat, anlatıcının ifadesiyle “*memleketinin yarınını düşünen bir genç*” ve Türkçü düşüncelerle dolu olduğu için oğlunun adını Turan koyar (Onan, 1977: 9). Cevat’ın tek emeli, oğlu Turan’ı bir idealist olarak yetiştirmek ve ona Türklük şuuru aşılaktır. Ancak Cevat’ın eşi Nihal, elçilik yapan babasının görevi nedeniyle “yabancı memleketlerde” büyümüş, yarım yamalak eğitim alabilmiş ve ülkelerine döndüklerinde de Amerikan Kız Koleji’nde okumuştur. Bu anlamda Cevat’ın tam aksi bir çevrede büyüyen ve ekonomik olarak da iyi bir aileden gelen Nihal, “elbette” millî bir kimlik edinemez. “*Genç ülkücü*” Cevat, karısının benliğinin “*bulunduğu kabın şeklini alıveren bir sıvı hâlinde*” olduğunu düşünür (Onan, 1977: 12). Metin bu noktada bariz cinsiyetçi göndermeler içerir. Kadınlar özellikle de alafranga ve Batıcı kadınlar, şahsiyetsiz ve kendi kararlarını veremeyen kişiler olarak gösterilir. Bu durum “şahsiyetli” bir “erkek” olan Cevat’ın evlilikte ve çocuk yetiştirmede baskın kişi olarak yansıtılmasıyla çözülmeye çalışılır. Buna rağmen, erkek egemen aile kurumunda “evin direğinin / kocanın / babanın” zaman zaman kontrol edemediği olaylar da olur. Nihal’in oğluna “Toto, Totom” diye seslenmesi, küçük yaşlarda Turan’a İngilizce öğretmeye başlaması ve çocuğun “birthday”inin kutlanması

---

yansıtamamıştır. Yayınevi, *Kolejli Nereye* kitabına önsöz, giriş veya herhangi bir not koymadığından “neden” isim değişikliğine gidildiği sorusu da cevapsız kalmaktadır.

için ısrarcı olması, Cevat’ın hoşlanmadığı şeylerdir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile İstanbul’da Maarif Müfettişliği yapan, bir süre sonra Anadolu’daki mücadeleye katılan ve zaferden sonra da Ankara’da milletvekilliği yapan Cevat’ın ölümü, kolejli Nihal’in ailede baskın olmasına neden olur. Cevat’ın oğlunu asker yapma planlarının aksine Nihal, Turan’ı Amerikan Koleji’ne gönderir.

Bu haber, Cevat’ın eski arkadaşları arasında yayılınca tepki çeker ve Lise müdürü olan Nimet Bey, Nihal ile konuşma kararı alır. Yabancı okulların zararlarından bahseden, özellikle Türkçü Cevat’ın oğlunun böyle bir okula gitmesinin doğru olmadığını söyleyen Nimet Bey, Turan’ın koleje gitmesini engellemeye çalışır. “*Papaz mektepleri*” olarak adlandırdığı bu okulların çocukları okutmak niyetinde olmadığını, onları İsa taraftarı yapma çabasında olduğunu belirten bu isim, Nihal’i kararından döndüremez. Hatta Nimet Bey’in bu okullardan birinde görev yapan Asım isimli bir Türk öğretmenin bile din değiştirdiğini söylemesi, Nihal üzerinde bir tesir yapmaz. Burada din değiştiren kişinin öğretmen olması ve isminin de Asım olması manidardır. Bu ayrıntı ile yazar, bir yandan Mehmet Âkif Ersoy’a (Asım’ın nesline) gönderme yaparken bir yandan da tehlikenin boyutuna işaret eder. Nimet Bey’in yabancı okullar hakkındaki fikirleri şöyledir:

“O papaz mektepleri ise, bütün faaliyet tarzlarıyla, dersleriyle, sporlarıyla, terbiyeleriyle çocuklarımızı bizden, bizim cemiyetimizden ayırıyorlar; başka bir cemiyete çeviriyorlar; yabancı ülküler peşinde koşturuyorlar. Yahut hiç bir cemiyete mensup olmayan, hiçbir cemiyette ruhuna huzur bulmayan karakersiz, kozmopolit birer adam yapıyorlar.

Bizim millî tipimizin en birinci, en iyi koruyucuları hiç şüphe yok ki resmî okullarımızdır. Bu resmî okullarımız, memleketimizde bugünkü ve yarınki umumî terbiyenin düzenleyicisidirler. Bu terbiyenin esas vasıflarından biri olan lâyikliği o ecnebi müesseselerini idare edenlerin anlıyabildiklerini, anladıklarını farzetsek bile, samimiyetle kabul ve takip edeceklerine inanıyor musunuz?” (Onan, 1977: 48)

Alıntıda da görüldüğü gibi Nimet Bey’in “laiklik” vurgusu yapması ilginçtir. Bu vurgu, yabancı okullar karşısındaki “endişe”nin sadece din değiştirmek ile ilgili olmadığını kanıtlar. Nimet Bey’in burada üzerinde durduğu nokta, yeni devletin en önemli ilkesi olan laikliğin ihlâl edilmesi endişesidir. Romanın 1932 yılında yayımlandığı da düşünülünce bu endişe bağlama oturmaktadır. Bu durum, “muasır medeniyet seviyesi”ni hedefleyen bir rejim dahi olsa yeni bir kimlik inşasına çalışılan sistemde, yabancı okulların yine “bozucu” bir unsur olarak görüldüğünü açıklar¹³. Ancak Nimet Bey’in uyarılarına rağmen

---

¹³ Orhan Koçak, “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları” adlı yazısında “bozucu” görülen bu kurumlara 1928 yılında Bursa Amerikan Koleji’nin kapatılması olayı üzerinden değinir. Koçak, bahsedilen yılda Bursa’daki kolejde dört kız öğrencinin Müslümanlığı terk edip Protestan olmaları olayını aktararak yeni devletin olay karşısındaki tavrına odaklanır. Koçak’a göre üç ismin verdiği tepki, devletin de tepkisini özetler: Bu isimlerden biri, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Müdürü Mehmet Emin Erişirgil’dir. Erişirgil’e göre bu okulların etkisine kapılanlar “*fitraten daha hassas ve daha romantik olan genç kızlar*” ile “*kozmpolit ve yabancı hayranı*” üst sınıflardır. İkinci isim ise, Bursa’daki din değiştirme meselesinin boykot edilmesi gerektiğini düşünen Halil Nimetullah Öztürk’tür. Öztürk’e göre “*içimize sırf insaniyet maksadıyla ve Türk maârifine yardım etmek için*” sokulmuş bu “*zehirli mikroplara*” müsaade edilmemelidir. Üçüncü isim ise, Fuad Köprülü’dür ve Köprülü ne olduğunu açıklamasa da millî dayanışmanın inşası için okullar karşısında “*başka bir biçim ve niteliğe*” ihtiyaç olduğunu söyler. Koçak’ın üzerinde durduğu bu üç isim ve verdikleri tepkiler, tam da yukarıdaki alıntıyı doğrular niteliktedir. Yeni kurulan devlet, romanın yazıldığı 1932 yılında henüz resmîleşme de pratikte laiktir, ancak bu laiklik din değiştirme gibi kişiyi ilgilendiren bir alana kayıtsız değildir. Halil Nimetullah Öztürk’ün ifadesindeki gibi “*yabancı okullar sırf Türk maârifine yardım etmek için*” ülkeye sokulmuştur; ancak bu onlara tepki gösterilmeyeceği anlamına gelmez. Bu noktada Koçak’ın da dikkat çektiği gibi ikircikli bir durum meydana gelir: Ne okullar boykot edilir, tamamen kapatılır ne de görmezden gelinir. Bu okullar hem düşmandır hem de modeldir; onlara karşı hem teyakkuz hâlinde bulunulmalı hem de eğitim kalitelerinden yararlanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Koçak, 2009: 380-386. Bu durum, 1930’lu yılların kültür politikalarını yansıtırsa da günümüzde de bu anlayıştan uzaklaşıldığı söylenemez. Bugün, devlet okullarının müfredatlarının

Turan yatılı olarak Amerikan Koleji’ne başlar. İlk başlarda Turan, bu çevreye alışmasa da kolejin spor, gezi, kulüp gibi etkinlikleri acemiliklerin kısa sürede atılmasını sağlar. Aynı zamanda kolejin öğretmenleri de yeni gelen öğrencilere güler yüzlü ve arkadaşça yaklaşımlarda bulunarak emellerine ulaşma gayesi güderler. Bu çevrede Turan, Cevat Bey’in oğlu olmaktan gün geçtikçe uzaklaşır ve kendi gibi öğrenciler ile birlikte Türkçe derslerini “*kuru*” bulmaya başlar (Onan, 1977: 58). Hatta Turan ve onun gibi çocuklar kendilerine gösterilen New York resimleri ile büyülenirler ve Amerika’ya gitmek en büyük hayalleri olur. Bu tesirler altında Turan ve onun gibi çocuklar Türk olan, Türklüğe dair her şeyi küçümsemeye başlarlar. Bu noktada roman, Müfide Ferit’in *Pervaneler* romanı ile büyük oranda benzerlik gösterir. Özellikle Turan ve arkadaşlarının Kız Öğretmen Okulu öğrencileri ile karşılaştıkları sahne, *Pervaneler* romanında Leman ile Nesime’nin Bezm-i Âlem okulu öğrencileri ile karşılaşmaları ile aynıdır. Bu okuldaki kızları “*kuzu gibi ol[makla]*” ve “*basit öğrenci kız[lar]*” (Onan, 1977: 145, 135) olmakla suçlayan Turan, yabancı okullar ile yerli okulları kıyaslarken şu ifadeleri kullanır: “*Bu kızlar Kız Öğretmen Okulu’nun dört duvarı arasında mahpus gibi yaşıyorlar galiba. Kâinattan haberleri yok. İnsanın karşısında kızarıp bozuyorlar. Hâlbuki meselâ Kız Kolejinin öğrencileri ne canlı şeyler! Türk terbiyesiyle Amerikan terbiyesi arasında Türkiye ile Amerika arasındaki kadar fark var*” (Onan, 1977: 141).

Anlatıcı, Turan’ın bu hâle gelmesinde en büyük etkenin annesi olduğunu ısrarla vurgular. Zaten romanın başında da Turan’ın babası Cevat’ın Türkçülüğü ile annesi Nihal’in kolej terbiyesinin öne

---

yetersiz oluşu, öğrencilere yabancı dil öğretme kaygılarının olmayışı ve daha da ötesinde eğitim sistemlerinin düzensiz ve değişken olması öğrencilere ve ebeveynlere devlet okulları konusunda güven vermemektedir. Bu nedenle öğrenciler, donanım ve kalite bakımından öne çıkan özel okulları veya yurt dışı eğitim imkânlarını tercih etmektedir.

çıkartılmasının amacı da budur. Cevat’ın arkadaşlarının da Turan’ın millî kimliğini giderek yitirmesi karşısında sorumlu tuttıkları kişinin Nihal olması da ayrıca önemlidir. Romanda, etkiye açık olan “yine” bir kadındır ve Turan da bu kadın tarafından büyütülerek yanlış yola sürüklenmiştir. Kız Öğretmen Okulu’nda okuyan Ayşe ise, “yerli ve millî” bir eğitim aldığı için “bozulma”dan kalabilmiştir. Bu anlamda *Kolejli Nereye*’de, karakterler milliyetlerine sahip çıktıkları oranda olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilirler. Bir anlamda yazarın ilk vurguladığı nokta, eğitimin yerli okullarda alınması gerekliliğidir¹⁴. Ancak bu okullarda okuyan karakterlerin cinsiyetleri ve etkilenme durumları arasındaki ilişki düşünüldüğünde, kadınların etkiye daha açık olarak yansıtıldığı açıkça görülür. Nitekim Turan kolejli annesi yüzünden bu okullara sürüklense de bir süre sonra millî kimliğini geri kazanır. Turan’ın okulunu bitirdikten sonra Amerika’ya gitmesi, kolej çevresinde kendisine anlatılanlar ile gördükleri arasında bir kıyas yapmasını sağlar. Çok geçmeden Turan, Amerika’nın sefil mahallelerini görmeye ve “*harikalar diyarı*”nın anlatıldığı gibi olmadığını anlamaya başlar. Yaşananlardan sonra Turan, ülkesini ve Türklüğünü hissetmeye başlar. Ülkesinin iklimini bile özler, Türkçe’nin güzelliğini keşfeder; Cornell Üniversitesi’ni bitirip ülkesine dönmek üzere olan ve bunun için sabırsızlanan Ferit adlı öğrenciyi kıskanır. Bir buhran dönemine girer, hasta yatar, dalgınlığından dolayı kaza geçirir ve sonunda ne pahasına olursa olsun ülkesine dönmeye karar verir. Columbia Üniversitesi’ne de devam etmeyen Turan, annesinden para ister. Dedesinin ölümü ile

---

¹⁴ Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olan Necmettin Halil Onan, çeşitli okullarda görev yaptığı için romanını eğitimdeki sorunlara ayırır. Roman, Onan’ın 1927’de İzmir Amerikan Erkek Koleji’nde görev yaptığı dönemde karşılaştıklarından izler taşır. Özellikle bu okulda okuyan iki öğrencinin din değiştirerek Amerika’ya kaçmak istemeleri Onan’ı etkiler ve yabancı okulların Türk millî kimliği önündeki zararlarına değinen bir romanın ortaya çıkmasını sağlar (Mazıoğlu 1972: 3).

kendi payına düşen parayı alır ve koleje cayma bedelini ödeyerek kontratını iptal ettirir. Böylece Turan, vaktiyle kendisini satın alan kolejden bu defa kendi “*kendi[sini] satın al[ır]*” (Onan, 1977: 203). Bir zamanlar sevdiği ve hayran olduğu Doktor Wood’u da “*riyakâr adam*” (Onan, 1977: 198) olarak anar. Turan, dersini almış bir “adam” olarak Türkiye’ye döner ve kendi milliyetinden bir kız ile (Ayşe) evlenmek ister. Ancak Turan Amerika’dan döndükten sonra -Ayşe başta olmak üzere- etrafının kötü bakışlarına maruz kalır. Amerika’da verdiği konferanslarda ülkesi aleyhine anlattıkları Türkiye’de de yayılır ve hiçbir yerde iş bulamamasına neden olur. Oysaki Turan, “[ç]öpçü olup bu memleketin sokaklarını süpürmeğe bile razı[dır]” (Onan, 1977: 209). “[V]atansız”lığını, “*iki cami arasında kalmış beynamaza dönmüş*” (Onan, 1977: 193) hâlini şöyle ifade eder:

“Yazık, hayatımı ve geleceğimi ziyan ettim; daha doğrusu onu ziyan ettiler. Herkesin sevgiyle andığı temiz ve milliyetçi Cevat’ın çocuğunu bir yılan olarak yetiştirdiler. Kinim, yalnız o mel’un Koleje, o fesat yuvasını idare edenlere değil. Beni oraya annem verdi, düşüncesizliğiyle, takdirsizliğiyle bana bu sonu baştan hazırladı. Bunu düşündükçe annem için de kalbimde kine, nefrete benzer hisler duyuyorum. Kolej bende her şeyi öldürdü, bu suretle beni anneme bile düşman etti. Artık bu kadını da iyi ve şefkatli bir anne diye sevemiyorum. Yakın kimsem kalmadı.

Eğer tahammülüm olsa, bir kat daha alçalmağa kalbim dayansa hatıralarımı meydana çıkarır, kendimi ‘Kolejin uğursuz zaferi’ diye teşhir ederdim; bunun ve buna benzer kurumların, memleketin bünyesinde nasıl durmadan işleyen bir yara, bir çıban olduğunu bütün fecaatiyle bir daha gösterirdim.” (Onan, 1977: 206)

Romanın sonunda ise Turan’ın öldüğü bir gazete haberi ile aktarılır. Bu haber, “*Firar mı? İntihar mı?*” başlığı ile çıkar; “*temiz ve vatansever faaliyetleriyle bütün hemşehrilerinin kalbinde büyük bir mevki tutmuş olan (A... mebusu) Cevat Bey’in oğlu[nun]*” akıbetinden bahseder. Gerçek ise bu haberden sonra anlaşılır: Turan’ın sandalı şiddetli bir rüzgâra yakalanır ve açıklarda alabora olur; cesedi ise

“vatan sahillerinden uzaklara sürüklenip atıl[ır]” (Onan, 1977: 213). Bu sona göre, vatanına ihanet eden Turan’ın cesedini “vatan toprağı” bile kabul etmez. *Gül’ün Babası Kim?* romanında Meclâ pişman olup İbrahim Mümtaz ile evlenirken Turan, pişman olsa da etrafı tarafından kabullenilmez. Bu nedenle romanın sonunda Turan, etkilenen bir erkek olarak yazar tarafından cezalandırılır. Ancak Turan’ın etkilenen bir karakter olmasının zemininde yatan asıl sebebi, yani Amerikan Koleji mezunu annesi Nihal’in etkisini unutmamak gerekir.

Çalışkan, Güçlü ve İradeli Karakterler

Halide Edib’in *Son Eseri* (1913) ile *Mev’ut Hüküm* (1917), Muazzez Tahsin Berkant’ın *Bahar Çiçeği* (1935) ve Reşat Nuri Güntekin’in *Çalılıkı* (1922) romanları ise yabancı okullar sorununa farklı bir noktadan yaklaşır. Önceki iki başlıkta yabancı okulların etkisine kapılıp dönüşü olmayan felaketlere uğrayan veya pişman olup çile çektikten sonra arınan karakterler incelenirken bu başlıkta tüm olumsuzluklarına rağmen bu okullardan etkilenmeyen karakterlere yer verilecektir.

Halide Edib’in *Son Eseri*’nde bu konu Kâmuran üzerinden anlatılırken *Mev’ut Hüküm*’de Atife aracılığıyla aktarılır. İlk romanda Kâmuran, annesini ve babasını kaybedince Roma Sefareti Başkâtibi ağabeyi Asım’ın himayesinde büyür. Kâmuran uzun yıllar yurt dışında yaşamasına ve Dame de Sion’da okumasına rağmen kültürüne yabancılaşmaz. Roman, üst sınıf iki ailenin aşk ilişkilerine odaklansa da arka planda Kâmuran’ın hem modern hem de millî kimliği vurgulanır ve bu sayede karakterindeki sağlamlığa işaret edilir. Anlatıcı Feridun Hikmet, bunu öne çıkarmak için Kâmuran’ın evinin dekoruna dair ayrıntılı bilgi verir:

“İlk gözüme çarpan köşe minderi ve üstündeki eski nakışlarla işlenmiş yastıklar. Kim derdi, harici bu kadar Frenkleşmiş görünen bu kız köşe minderli bir odada otursun, hangi eski mahalledeki bir kız gibi kasnak işlesin... Eski ailelerin Garplaşması bizde daha uzun bir tekâmül

geçirdiği için daha ziyade içten gelme ve tabii oluyor. Zevkleri birdenbire kitaptan alma, yabancı zevklerin taklidi olmuyor. İstemeyerek Münire'nin yepyeni, biblodan geçilmeyen, alafranga odasını düşündüm. Onun bir de alaturka odası vardır. Fakat Bedesten'de Frenk müşterileri için düzülen suni şark odaları gibidir.”
(Adıvar, 2008: 52)

Halide Edib'in çizdiği Kâmuran tipini sonraki yıllarda Muazzez Tahsin Berkant da kullanır ve yazar *Bahar Çiçeği* romanında Kâmuran'a benzeyen Feyhan karakterini yaratır. Feyhan, Güzel Sanatlar Akademisi'nin verdiği burs ile Fransa'ya gidip orada uzun yıllar yaşamasına rağmen millî kimliğini kaybetmez. Hatta Fransız bir anne ile Türk bir babanın kızı olan Feyhan, ailesine verdiği söz üzerine Türk olmayan biri ile evlenmeme konusunda kararlılık gösterir. Bu konuda Feyhan'ı test eden en büyük olay, Fransa'da tanıştığı ve âşık olduğu Büyük Prens lakaplı erkekle evlenmemesidir. Bu evlilik ancak Büyük Prens'in ünlü Türk heykeltıraş Suat Nedim olduğu ortaya çıktıktan sonra gerçekleşir. Halide Edib'in Kâmuran karakterinin millî kimliğini test eden en önemli süreç ise, Dame de Sion'da okuduğu yıllardır. Kâmuran, bu okuldan hem faydalı hem de zararlı yönleriyle bahseder. Özellikle genç öğretmen Hemşire (Soeur / Rahibe) Terez, Kâmuran'ın “*zevkimin terbiyesi onunla başlar*” dediği kişidir (Adıvar, 2008: 100). Resim, musiki konusundaki terbiyeyi Hemşire Terez'den aldığını söyleyen Kâmuran, yabancı bir okulun hayatına olan katkısını belirtir¹⁵. Ancak hemen ardından okulun, dinî inançlarını sarsma

---

¹⁵ Bu konuda Mizancı Mehmet Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında da benzer bir tavır görülür. Romanda yabancı okulların eğitim politikası Türk ve Müslüman olan ancak sonradan Araplaşmış İbn-i Galipler ailesinin mensubu Mansur Bey üzerinden aktarılır. Mansur, Fransa'da Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitiren çalışkan bir geçtir. Tek hayali, İstanbul'a gitmek ve padişah adına çalışmaktır. Bir süre sonra Mansur bu hayale ulaşır; ancak daha vapurdayken İstanbul'un hayal ettiği gibi olmadığını anlar. Mansur'u İstanbul'a girerken karşılayan ilk manzara, Amerikan Koleji binasıdır. Vapurdaki bir fesli ile bir İngiliz seyyahın konuşmalarından binanın

yönündeki faaliyetlerine değinmeden de geçmez. Okulun ve Katolik olan Hemşire Terez’in kendisini Hristiyan yapmaktaki çabalarına değinen Kâmuran, yabancı bir okulun Müslüman gençler üzerindeki tehlikelerine -kısa da olsa- değinmiş olur. Ancak Dame de Sion, Kâmuran üzerinde okulun “amaç”ları aksine tesirler yapar; din hissini daha da kuvvetlenmesine sebep olur. Neticede Kâmuran, “*beş vakit namaz kıl[an]*”, “*kuvvetli bir Müslüman olarak*” bu okuldan mezun olur (Adıvar, 2008: 100). Bu romanda yabancı okullar, tehlikeleriyle birlikte faydalı olabilecek unsurları ile öne çıkarılır.

Yine Halide Edib’in 1917 yılında *Yeni Mecmua*’da tefrika edilen ve aynı yıl kitap olarak basılan *Mev’ut Hüküm* romanında -ana mesele olmamakla beraber- yabancı okulda okuyan Atife isimli bir karakter

---

Amerikalılara ait bir kolej olduğunu duyan Mansur, anlatıcının ifadesiyle “*kulağına inanama[z]*”, “*gözleri garip bir surette parla[r], rengi tagayyür e[der]*” (2005: 7-8). Bu, Mansur’un yabancı okullar karşısında verdiği ilk olumsuz tepkidir. Ancak romanın ilerleyen kısımlarında Mansur’un verdiği bu tepkiyi tersine çeviren, daha doğrusu “kısmen” yumuşatan üç olay vardır: Amcası Şeyh Salih’in konağında karşılaştığı kişiler; Cezayir’i Fransızlardan kurtarmak isteyen Şeyh Salih ile Ahmet Şunûdi ile yapılan konuşmalar ve Hariciye’de memur olarak çalışmaya başladığında karşılaştığı aksaklıklardır. Bu üç olay üzerine Mansur; devlette, toplumda ve ailedeki bozuklukların eğitimsizlikten kaynaklandığını anlayarak yerli mekteplerin açılmasının önemine değinir. Mansur’a göre “*turfâ*” kişileri kurtarmanın yolu da, Cezayir’i Fransızlardan arındırmanın yolu da, devlet işlerindeki düzensizliklere çare bulmanın yolu da eğitimden geçer. Bu noktada Mansur, hükümetin eğitime yeterince önem vermemesini ve II. Mahmud’un yaptırdığı iki mektep üzerine hiçbir şey katıl(a)mamasını eleştirir ve “*misyoner mektepleri*” dediği okulların varlığına razı olur. Tıpkı Halide Edib’in *Son Eseri*’ndeki Kâmuran gibi Mansur da yabancı okullarda verilen eğitimin nitelikli oluşunu takdir eder. Mansur için tek çözüm ya kendisi gibi yabancı okullarda okuyup millî kimliği kaybetmemek ya da yerli okullar açmaktır. Ancak yine de Mansur için ikinci ihtimal daha olasıdır ki romanın sonunda onun Beyrut’ta ve Manisa’da mektep açma çabalarına şahit oluruz. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Murad, 2005.

bulunur. Anlatıcı genç, yakışıklı, bilgin ve yetenekli bir doktor olan Kasım Şinasi’yi ve güzelliğiyle dikkat çeken Sara isimli bir kadını merkeze alır. Sara’nın kızı Atife ise gerçek babası Süruri’nin ilgisiz tavırları, alkol ve eğlence bağımlılığı ve sonunda ölümüyle Kasım Şinasi tarafından büyütülür. Bir süre sonra Kasım Şinasi ve Sara’nın evlenmesi ile bu ilgi resmileşmiş olur. Kasım Şinasi, babası ölen ve annesi de histeri ile mücadele eden Atife’yi yatılı olarak Amerikan okuluna gönderir. Romanda Atife ile ilgili, “*ertesi günü okula gidecekti*”, “*Atife’nin [izne] çıktığı Pazar*” (Adivar, 1968: 123, 127) gibi ifadelerden başka okul hayatına yer verilmez. Sadece Kasım Şinasi’yi çok seven Atife’nin onun gibi doktor olmak istemesi dikkat çeker. Bu anlamda romandaki Amerikan Okulu, yukarıda bahsettiğimiz *Pervaneler* ve *Gül’ün Babası Kim?* romanlarında olduğu gibi ana mesele değildir. Atife, bu okulla ilgili konuşturulmaz ya da geleceğine etkisi konusunda bir ipucu yoktur. Ancak romanda Kasım Şinasi’nin, himayesindeki Ayşe Teyze’nin oğlu Mehmet’i Galatasaray Lisesi’ne gönderirken Atife’yi Amerikan Koleji’ne göndermesi ilginçtir. Bu noktada anlatıcı, Atife’nin yabancı okula gitmesine rağmen millî kimliğini kaybetmeyen bir kız olduğunu hissettirir. Özellikle Atife’nin doktorluk gibi bir hedefinin olması, Edirne’nin işgali üzerine oradan gelen hastalara gönüllü hastabakıcılık yapmak istemesi yabancı etkilere açık olmadığını ispatlar niteliktedir. Halide Edib de 11 Eylül 1908’de *Tanin* gazetesindeki “Bir Dost Çehresi Etrafında-Amerikan Koleji” başlıklı yazısında bu okulların, kendi hayatındaki olumlu etkilerine değinir:

“Beni bir insan, medenî bir insan, insaniyetkâr insan gibi yaşatan kütüphanenize; bana cins ve ırkın meslek ve mezhebin insanları ayırmayacağını, insanların yalnız büyük hisler, âlicenap fikirler, kendi cinsinin bekâsına hizmet edecek gayretlerle var olacağını tarz-ı hayatlarıyla telkin eden kadınlarınıza; hepsine; hepinize karşı şükranımı yine ancak sizin öğrettiğiniz esaslara tevfikaten yaşamaya başlamakla ifâ edebilirim.” (Akt. İnce, 2005: 10-11)

Hester Donaldson Jenkins de *Robert Kolej’in Kızları* (2008) kitabında Halide Edib’in de okuduğu bu okulları anlatırken yazar ile benzer bir bakış açısını yansıtır. Jenkins ilk olarak Üsküdar Amerikan Kız Koleji, 1915 yılında yeni binasına taşındıktan sonra Arnavutköy Amerikan Kız Koleji olarak anılan okulu ve okulun kurucusu, ilk müdiresi Marry Mills Patrick’in hayatını anlatırken yabancı okulları “uluslararası bir kolej” (63) ve “*enternasyonalizm kadar demokrasinin de eğitimini ver[en]*” (68) kurumlar olarak anar. Hatta bu okulların dinî inançlar ve gelenekler konusunda saygılı olduklarını vurgulayan Jenkins, okullarında yetişen Halide Edib’in adını ve başarılarını sık sık gündeme getirerek modern Türk kadınının gelişimine olan katkılarını vurgular. Özellikle 31 Mart Vakası esnasında Halide Edib’e iki çocuğuyla kapılarını açan kolej, Müfide Ferit ve Halide Nusret’in anlatımından oldukça farklı yönleriyle gösterilir. Kitapta, misyonerlik faaliyetlerinden ziyade okulun eğitim sistemi, öğrenci çeşitliliği, II. Abdülhamid ve Jön Türklerin koleje yaklaşımı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nda kolejin bir “barış adası” olduğu yönündeki anlatım, incelediğimiz romanlarda bu okulları millî kimlik önünde tehlikeli gören yaklaşımdan oldukça uzaktır. Jenkins Batılı bir gözle kolejin, farklı milletlerden ve inançlardan gelen öğrencilere yönelik hoşgörülü tavrını şu sözlerle vurgular:

“Bir yılda üç Yılbaşı, üç Noel, iki paskalya, bunların yanında Müslümanların iki ‘bayramı’, oruç ayları Ramazan ve Yahudilerin pek çok oruç günü... Herbir grubun takip ettiği oruçları, bayramları ayrı ayrıydı. Bu yüzden, bir taraftan Paskalya’da oruç tutan Rumlara, öte taraftan kendi bayramları için oruç tutan Türklere ayrı ayrı masalar kurmak, yemekler hazırlamak gerçekten zordu. Bütün Hristiyanların bir yıl içerisindeki Noel kutlamalarına nasıl yer verileceği, her ders yılı başında bir muammaya dönüşürdü. İlk Noel (Yeni Sistem) Latinlere aitti; 25 Aralık’a denk düşerdi. Onlar tüm Batılıları buna çağırıyorlardı. İki hafta sonra, yani 25 Aralık’ta Rumların (Eski Sistem) Noel’i gelirdi. Bundan iki hafta sonrasında Ermeni Noel’i On İkinci Gece sırayı alırdı. Her bir Noel de üçer gün sürerdi. Latin Noel’ini

tatilimizin arasına almamak en kolayıydı. Bu yolla o güne tek bir tatil tahsis edilirdi ve bütün öğrenciler kolejde bulunduğu için de Latin Noel'i 'Kolej Noel'i' hâline gelirdi.” (Jenkins, 2008: 119)

Ancak satır aralarında Jenkins’in Şarklılardan “*maymun iştahlılık ve kadercilik*” noktasında yakınması, kolejde çıkan bir yangın üzerine Şark kızlarının “*acziyet içerisindeki kontrolsüz [olabilecek] hâl[leri]ni*” bu okulda eğitim aldıktan sonra “*kontrollü*” bir hâle dönüştürdüklerini söylemesi önemlidir (2008: 109, 127). Aynı zamanda kolejin, Arnavutköy’deki bina inşaatına gerekli malzemelerin “*altı bin mil uzaktaki Amerika’dan İstanbul’a nakle[dil]me[si]*” (Jenkins, 2008: 165) yoluyla tedarik edilmesi Müfide Ferit’in romanında geçen anlatıya yakındır. Jenkins’in kolejin “*en hayırsever üslubuyla, Ortadoğu’da barışın ve huzurun vahası olmayı her daim sürdür[dü]*” sözleri ve Halide Edib’e “*Türkiye’nin Jeanne d’Arc’i*” unvanını yakıştırması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur (2008: 225, 229). Burada Jenkins’in Halide Edib’in iyi eğitilmiş bir kadın oluşunu kurumlarına mâl etme noktasındaki çabası görülür. Diğer yandan da Jenkins onu “güçlü”, “millî” ve “kahraman” bir kadın olan Jeanne d’Arc’a benzeterek kendi tarihine, kutsallarına ve kahramanlarına atıf yapar. Jenkins’in bu okullardan mezun olan Türk kadınlarının başarılarını tek tek anlatması ve “yine” Türk kadınlarının feminist faaliyetlerde ilerlemelerinde müdireleri Marry Mills Patrick’in katkılarını vurgulaması da dikkat çekicidir. Hatta Jenkins’in, bu başarıları kolejde verilen “*hemşirelik, tıp, ticaret, tarım ve ev ekonomisi*” (2008: 255) gibi derslerin etkilerine mâl etmesi, Batılı bir seyyahın Batı’nın “üstün, gelişmiş, öğretici” yönlerini vurgulama çabaları olarak da değerlendirilebilir.

Reşat Nuri Güntekin’in *Çalığışu* (1922) romanı da yabancı okullar konusunda Halide Edib’in anlatımına yakın bir noktada durur. Romanın başkarakteri Feride, annesi ölünce babası tarafından Dame de Sion’a yatılı olarak gönderilir. Feride’nin anıları üzerinden ilerleyen

roman, bu okula karşı olumlu bir havayı yansıtır. Feride'nin nişanlısı Kamran tarafından aldatılması üzerine her şeyi geride bırakarak Anadolu'ya öğretmen olarak gidişi, okulda gördüğü eğitim sonucudur. Feride, Dame de Sion'da gördüğü ya da duyduğu kendi kendine seyahat eden, özgür ruhlu Amerikan kızlarından etkilenir. Feride, Anadolu'da karşılaştığı zorluklar karşısında da sık sık Dame de Sion'daki hocalarının nasihatlerini hatırlar. Okuldaki hocaların “ümit”, “çalışkanlık” ve “ciddiyet” konularındaki hassasiyetleri, Feride'yi zorluklar karşısında ayakta tutar. Bu anlamda Feride için Dame de Sion'da okumak, disiplin demektir. Zeyniler köyüne vardığında Feride'nin hatırladığı ilk şey, Sör Aleksî'nin şu sözleri olur: *“Kızlarım, ümitsiz hastalıkların, mukadder felaketlerin son bir ilacı vardır: Tahammül ve tevekkül. Elemlerde bir gizli şefkat var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim olurlar”* (Güntekin, t.y.: 178-179).

Aynı şekilde Feride, B.'de öğretmen olarak çalışırken tesadüfen gördüğü bir piyanonun başına oturduğunda da Dame de Sion'daki günlerini hatırlar. Bu süre içerisinde Feride'nin aklına mektebinin loş koridorları, siyah önlüklü, kesik saçlı arkadaşları gelir ve bu hatırlayış bir özlem hissini taşır. Buna rağmen Feride'nin Dame de Sion karşısındaki olumlu hisleri, bir noktadan sonra temkinli bir yaklaşıma dönüşür. Örneğin Feride, İzmir'de tayin edileceği bir okul beklerken Sör Berenis'in Karantina'daki okullarında çalışma teklifini reddeder. İşsiz Feride'yi bu teklif ilk başlarda cezbetse de o yine Maarif İdaresi'nin Kuşadası teklifini kabul eder. Feride kaldığı bu ikilemi şöyle anlatır:

“Bu tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başka bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış kaba saba ellere ziyan olmuş, miniminileri geldi. Bu biçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkat, bu hareketi gösterenlere, gönüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı.

Her şeye rağmen, bu küçük sefilleri, derin derin sevmeye başladığımı anladım. Munise bile onlar arasından gelmemiş miydi?” (Güntekin, t.y.: 334-335)

Feride'nin bu tercihi; Reşat Nuri'nin, Halide Edib'in, Muazzez Tahsin Berkant'ın ve dipnotta bahsettiğimiz Mizancı Murat'ın yabancı okullar karşısındaki tavrını örnekler niteliktedir. Buna göre yabancı okullar; eğitim ve disiplin yönünden takdir edilirken uzun vadede tercih edilmeyen kurumlardır¹⁶. Bunun sebebi de romanların satır aralarında hissettirilir. Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında da Feride'nin okul anılarını anlattığı kısımlardan -olumsuz olmamakla beraber- bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Feride'nin özellikle Dame de Sion binasından bahsederken kullandığı “*manastır terbiyesinin istediği serin ve mağrur loşluğu temin için yapılmışa benzeyen*” (t.y.: 7) sözleri; okulun duvarlarındaki boyalı Meryem tablolarına dair göndermeleri (t.y.: 8); hocalarının “*siyah elbiselerine, solgun yüzleri*”ne atıf yapması (t.y.: 10), ara sıra mektebe gelen “*gözlüklü bir papaz*”dan bahsetmesi (t.y.: 23), Paskalya bayramında Katolik arkadaşlarının İsa ile nişanlanma törenini anlatması (t.y.: 30) gibi örnekler okuldaki atmosferin içeriğine dair önemli ipuçları sunar. Ancak Feride okul yıllarından bahsederken

---

¹⁶ 1953-1966 yılları arasında Tarsus Amerikan Koleji'nde görev yapan Frank A. Stone, bahsettiğimiz bu reflekse dair bir anekdot anlatır. Buna göre, Tarsus Koleji'nin 1926'dan 1928'e kadar müdürlüğünü yapan Dr. William L. Nute, Türk idarecilerinin Amerikan Okullarına düşmanlık beslemelerine bir anlam veremez. Sonunda Nute, bir Türk idareciye “*Kendi oğlunuzu göndermeyi sürdürdüğünüz halde bu okulu niçin kapatmaya uğraşıyorsunuz?*” sorusunu sorar. Türk idareci ise soruyu şöyle yanıtlar: “*Oğlum kolejden mezun oluncaya kadar bu koleji kapatmaya muktedir olamayacağımı biliyorum. Bu süre zarfında oğlumun, elde mevcut olan en iyi eğitimi almasını istiyorum*”. Amerikan Okullarının ortaya çıkışını, öğretmen kadrosunu ve eğitim programlarını inceleyen Stone, Dr. Nute'un kendisine mektup yoluyla anlattığı bu olayı, Türk entelektüellerinin yabancı okullar karşısında hissettikleri ikilem olarak değerlendirir (Stone, 2011: 378). Aynı zamanda bu örnek, onuncu dipnotta bahsettiğimiz Orhan Koçak'ın yazısındaki 1930'lu yılların kültür politikalarına da işaret eder.

Sörlerin bazı konularda kendisine yaptıkları etkiyi, “*yelin kayaya tesiri gibi bir şeydi*” şeklinde tanımlar (Güntekin, t.y.: 24). Bu söz, Feride’nin Dame de Sion’un eğitim, disiplin gibi yönlerinden etkilendiğini ancak din, kültür, kimlik değişimi konularında öz değerlerini kaybetmediğini ispatlar. Ancak romandaki / romanlardaki bu etkilenmeme, millî kalma konusu da aslında etkilenme endişesini göstermektedir. Yazarların etkilenmediklerini ısrarla vurgulama ve örnek karakter yaratma çabaları da etkilenme konusundaki endişelerini açığa çıkarır. Aynı zamanda bu durum, yazarların kanonlaşma sürecinde “kutsal metin” olma kaygılarını, hem “millî” hem “modern” bir kadın yaratarak örnek olma çabalarını da açıkça gösterir.

Sonuç

Birtakım kanun ve yönetmeliklerle denetim altına alınan yabancı okullar, millî kimlik önünde her zaman bir tehdit olarak görülür. Kendileri de bir süre yabancı okullarda okuyan veya çalışan yazarlar, meseleyi içeriden gözlemlene imkânı bulmakla önemli veriler sunarlar. Ancak yazarların yabancı okulları ele alış şekilleri birbirinden farklıdır. Bu durum, romanların farklı dönemlerde yazılması üzerinden değerlendirildiğinde anlaşılabilir. Müfide Ferit’in *Pervaneler*, Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore* ve Mehmet İrfan’ın *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire* romanlarında yabancı okullar, Müslüman Türklerin millî kimliklerini kaybetmelerine neden olur. Halide Nusret’in *Gül’ün Babası Kim?* ve Necmettin Halil’in *Kolejli Nereye* romanlarında ise yabancı okullar, karakterler üzerinde olumsuz etkiler yapsa da millî kimliğin tam olarak kaybolmasına neden olmaz. Bu romanlardaki karakterler söz konusu okullardan etkilenseler de belirli bir çile sürecini tamamladıktan sonra arınırlar. Halide Edib’in *Son Eseri* ile *Mev’ut Hüküm*, Muazzez Tahsin’in *Bahar Çiçeği* ve Reşat Nuri’nin *Çalkuşu* romanlarındaki karakterler ise yabancı okullarda okumalarına rağmen dinî, kültürel veya kimliksel kayba uğramazlar. Bu karakterler için

yabancı okulda okumak, nitelikli eğitim imkânından faydalanmak ve devamında ülkelerine hizmet etmek anlamına gelir.

Görüldüğü üzere yazarlar, yabancı okullar hakkında tamamen veya kısmî “olumsuz” bir yaklaşıma sahiplerdir. Ancak bu isimlerin ortaklaştıkları nokta, yabancı okulların etkisine kapılan karakterler hakkındadır. Bir örneklem kümesi içinden seçilen ve “tipik” veriler sunan dokuz romana baktığımızda, yabancı okullara giden veya onların zararlı etkilerine kapılan karakterlerin kadınlar olduğunu tespit ederiz. *Pervaneler*’de Leman, Nesime ve Bahire; *Sodom ve Gomora*’de Nermin; *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire*’de Nadire; *Gül’ün Babası Kim?* romanında Meclâ; *Son Eseri*’nde Kâmuran; *Mev’ut Hüküm*’de Atife; *Bahar Çiçeği*’nde Feyhan ve *Çalığışu*’nda Feride yabancı okulda okurlar. Bir tek Necmettin Halil’in *Kolejli Nereye* romanındaki Turan, yabancı okulda okuyan bir erkek karakterdir. Ancak romanda Turan’ın yabancı okulda okumasının nedeni, kendisi de Amerikan Koleji’nde okuyan anne Nihal’dir. Bu nedenle romanda “olumsuz” etkilenen ve daha da ötesinde bu etkiyi genişleten kişi yine bir kadındır. Adı geçen romanlarda “aslı” erkek karakterler ise yerli okullarda okuyan (Galatasaray Lisesi), millî kimliklerinden ödün vermeyen ve “olumsuz” etkilenmeyen karakterlerdir. Bu nokta şüphesiz ki cinsiyet ile yabancı okulların etkisine kapılma / kapılmama denklemini ortaya çıkarır. Bu anlamda yabancı okullara giden, kötü etkilenen veya millî kimliğini kaybeden cinsiyet kadınlarken yerli okullarda okuyan, yabancı okulda okusa da etkilenmeyen ve kimlik kaybına uğramayan erkeklerdir. Böylece Genevieve Lloyd’un “erkek akıl-kadın akıl dışı”, Ayşe Demir’in “gayr-ı millî / kadın ile millî / erkek” ve Nurdan Gürbilek’in “kadınsılaşıma endişesi” ve “erkek yazar, kadın okur” denkleminin bir benzeri ortaya çıkar. Bu anlamda incelediğimiz romanlar, -elbette farklı dönemlerin farklı dinamikleri olsa da- cinsiyet ile etkiye açık olma / olmama durumunu örnekleyen tipik metinlerdir. Diğer yandan yabancı okullarda okuyup “çalışkan”,

“güçlü” ve “iradeli” olan kadın karakterlerin “neden” etkiye kapalı olduğu da üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Burada, söz konusu karakterlerin yer aldığı romanların yazarlarına dikkat edilmelidir. Buna göre; *Son Eseri* ve *Mev’ut Hüküm*’ün yazarı Halide Edib; *Bahar Çiçeği* romanının yazarı Muazzez Tahsin ve *Çalığısu*’nun yazarı Reşat Nuri’dir. Bu isimler, erken Cumhuriyet ve Cumhuriyet döneminde yazdıkları romanlarla kanona dâhil edilme yolunda / çabasında olan ve son tahlilde edilenlerdir. Bu anlamda yazarların kanona dâhil edilmeleri, kurguladıkları kadın karakterlerin etkiye kapalı ve örnek kişiler olmalarını sağlar. Aynı zamanda bu durum, ulus-devletleşme sürecindeki hem modern hem millî olabilme kaygılarını da yabancı okullar üzerinden gösterir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1967). *Yeni Turan-Raik’in annesi*. Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (1968). *Mev’ut hüküm*. Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (2008). *Son eseri*. Can Yayınları.
- Berkand, M. T. (1980). *Bahar çiçeği*. İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- Çitçi, S. (2011). *Türk Romanında yabancı okullar ve kültürel değişimdeki rolleri (1881-1950)*. Akademi Titiz Yayınları.
- Demir, A. (2011). Kadının ötekileşmesi: Millî Edebiyat Döneminde kimlik inşa aracı olarak kadın olgusu. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV(1), 257-267.

Esin, E. (1972). Annem muharrir Müfide Ferit Tek. N. Dirvana, S. Kazancıgil, N. Uluocak (Haz.), *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferit Tek Özel Sayısı* içinde (14-19. ss.), Çeltüt Matbaacılık.

Gümüş, M. (2008). Anayasal meşrûti yönetime medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın tam metin incelemesi. *Bilig*, (47), 215-240.

Güntekin, R. N. (t.y.). *Eski hastalık*. İnkılâp Kitabevi.

Güntekin, R. N. (t.y.). *Çalılıkısu*. İnkılâp Kitabevi.

Gürbilek, N. (2004). *Kör ayna, kayıp şark-edebiyat ve endişe*. Metis Yayınları.

Hayber, A. (1988). *Necmettin Halil Onan*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İnce, H. G. (2005). *Halide Edib Adivar'ın hikâyelerinde kadınlar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jaggar, A. M. (1991). Feminist ethics: problems, projects, prospect. C. Card (Ed.), *Feminist Ethics* içinde (pp. 78-104), University Press of Kansas.

Jenkins, H. D. (2008). *Robert Kolej'in kızları: misyonerlik, feminizm, yabancı okullar*. (Çev: A. Aksu), Dergâh Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2000). *Sodom ve Gomore*. İletişim Yayınları.

Kılıç, S. (2005). Cumhuriyet Döneminde yabancı okullar (1923-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI(61), 259-280.

Koçak, O. (2009). 1920'lerden 1970'lere kültür politikaları. A. İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm 2* içinde (370-418. ss.), İletişim Yayınları.

Lloyd, G. (2015). *Erkek akıl-Batı Felsefesinde “erkek” ve “kadın”*. (Çev: M. Özcan), Ayrıntı Yayınları.

- Mazıoğlu, H. (1972). “Necmettin Halil Onan’ın kişiliği, eserleri ve şairliği”. *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, 4(1), 1-36.
- Mehmet İrfan (1328/1912). *Kız mı çiçek mi yahut mini mini Nadire*. Hurşit Matbaası.
- Mehmed Murad (2005). *Turfanda mı yoksa Turfa mı?*. Akçağ Yayınları.
- Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti’nde misyoner okulları*. Gökkuşbu Yayınları.
- Onan, N. H. (1977). *Kolejli nereye*. Boğaziçi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1982). Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları üzerine bazı gözlemler. *Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 14(3), 87-96.
- Parla, J. (2018). *Babalar ve oğullar: Tanzimat Romanının epistemolojik temelleri*. İletişim Yayınları.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı’da eğitimin modernleşmesi (1839-1908): İslâmlaşma, otokrasi ve disiplin*. İletişim Yayınları.
- Stone, F. A. (2011). *Sömürgeciliğin hasat mevsimi: Anadolu’da Amerikan Misyoner Okulları*. (Çev: A. Aksu), Dergâh Yayınları.
- Tek, M. F. (1972). Hayat hikâyem. N. Dirvana, S. Kazancıgil, N. Uluocak (Haz.), *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferit Tek Özel Sayısı* içinde (11-12. ss.), Çeltüt Matbaacılık.
- Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. R. Duymaz (Haz.), Kaknüs Yayınları.
- Topaloğlu, Y. (2011). Pervaneler romanının yapısı ve anlamı üzerine. *Turkish Studies*, 6(3), 1211-1228.
- Vahapoğlu, M. H. (1992). *Osmanlıdan günümüze azınlık ve yabancı okulları*. Boğaziçi Yayınları.

Yücel, M. S. (2016). *Türkiye’de yabancı okullar ve azınlık okulları (1925-1926)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zorlutuna, H. N. (2002). *Gül’ün babası kim?*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The number of minority and foreigner schools in the Ottoman Empire was considerably increasing throughout the 19th century. After a while, this increase led to the schools education systems, teachers and their activities to be examined elaborately. Even though the schools in question were tried to be brought under control through various regulations, it could not be accomplished. This situation became a serious problem along with rise of the ideology of Turkism that started after territorial losses in the Balkans; a “harsh” and “negative” attitude was assumed against foreign schools by the increasingly nationalized state and public opinion.

The aim of the study is to examine nine novels presenting “typical” examples regarding foreign schools in the Ottoman, early Republican and Republican periods. However, the main point is not only the “positive” or “negative” evaluations of authors about foreign schools, as is often studied. Our main problem is the meaning given to foreign schools by the authors through which type of characters they fictionalized and to which gender is referred to these characters “generally”. The authors, who studied or worked in private schools themselves for a certain period of time, present important data by finding the opportunity to observe the problems. However, the ways of discussing foreign schools are different from one author to another. In this respect, the study was divided into three headings to emphasize differences.

Accordingly, Müfide Ferit’s “Pervaneler” (1924), Yakup Kadri’s “Sodom ve Gomore” (1928) and Mehmet İrfan’s “Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire” (1912) novels were addressed in the first heading “Rootless, Sick, Defeated Characters”. The common ground of these novels is that foreign schools cause Muslim Turks to lose their national identities. Under the second heading “Affected, Suffering, Purifying Characters”, Halide Nusret’s novel “Gül’ün Babası Kim?” (1933) and Necmettin Halil’s novel “Kolejli Nereye” (1932) were examined. In these two novels, even though foreign schools have negative effects on characters, they do not cause the national identity to disappear entirely. Even though the characters are affected by the schools in question, they are purified after completing a certain period of suffering. Under the third heading, which is “Hardworking, Strong and Willed Characters,” Halide Edib’s novel “Son Eseri” (1913) and “Mev’ut Hüküm” (1917), Muazzez Tahsin’s “Bahar Çiçeği” (1935) and Reşat Nuri’s “Çalkuşu” (1922) novels constituted the focal point. The characters in these novels do not suffer from religious, cultural or identity losses even though they are educated in foreign schools. For these characters, being educated in foreign schools means benefiting from the opportunity of qualified education and serving their countries afterwards.

Considering the novels examined under three headings and the data obtained, authors are observed to have a complete or partial "negative" approach regarding foreign schools. However, authors agree on the characters influenced by foreign schools. In the novels examined, those who go to foreign schools and being affected negatively are women. Leman, Nesime and Bahire in "Pervaneler", Nermin in "Sodom ve Gomora", Nadire in "Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire", Meclâ in the novel "Gül'ün Babası Kim?", Kâmuran in "Son Eseri", Atife in "Mev'ut Hüküm", Feyhan in "Bahar Çiçeği" and Feride in "Çalığışu" are educated in foreign schools. It is only Turan in Necmettin Halil's "Kolejli Nereye" novel, who is a male character educated in a foreign school. However, the reason why Turan is educated in a foreign school in the novel is his mother Nihal, who herself is also an American College graduate.

Therefore, in the novel, the person who is "negatively" affected is again a woman. On the other hand, in the novels concerned, the "main" male characters are those who are educated in local schools (Galatasaray High School), do not compromise on their national characters and are not affected "negatively". There is no doubt that it reveals the equation of gender and being / not being influenced by foreign schools. In this sense, while females are those who go to foreign schools, affected negatively or lose their national identity, males are those who are educated in local schools and are not affected negatively even if they are educated in foreign schools. Thus, something similar to Genevieve Lloyd's "male / reason-female / emotion" Ayşe Demir's equation "non-national / female and national / male" and Nurdan Gürbilek's equation "fear of becoming effeminate" and "male writes, female reads" is seen. In this respect, the novels examined are typical texts that exemplify being open / not being open to being affected with respect to gender.